

SOVE * zaterdag 6 februari 2016

Qohelet: de stem van de scepsis

Alex van Heusden

‘Beter een levende hond dan een dode leeuw.’ Prediker - of Qohelet zoals zijn Hebreeuwse naam luidt - haalt een spreekwoord aan om zijn punt te maken. Het spijt me voor de hondenuitdrukkers in ons midden, maar in de bijbel vind je geen spoor van waardering voor deze zo trouwe en aanhankelijke dieren. Als je voor een mens niets dan verachting koestert, noem je hem een ‘dode hond’. Maar de leeuw - die wordt hoog geacht en zeer geëerbiedigd. De leeuw van Juda, als in deze zegenspreuk van vader Jakob (Genesis 49:9v):

Leeuwenjong, Juda -
na de roof, mijn zoon, ga jij opwaarts.
Hij kromt zich, legt zich neer als een leeuw,
als een leeuwin - wie zal hem doen opstaan?
De scepter zal van Juda niet wijken...

Je ziet het vlagvertoon, je hoort het volkslied. De natie sterk en onverslaanbaar als een leeuw.

Maar toch: ‘Beter een levende hond dan een dode leeuw.’ Anders gezegd: beter iets dan niets. Want niets is zo niets en iets is dan nog iets, meer dan niets, in elk geval. Je zou Qohelet bijna een ‘ietsist’ gaan noemen, in een eigen betekenis van dat woord, op hem toegesneden. Want het is een wel heel minimale visie op het menselijk bestaan die hij in een dun boekje heeft opgetekend en zo nagelaten.

Juda, de leeuw, het leeuwenjong, die landstreek met Jeruzalem als hoofdstad, was eerst van de Perzen en is nu, in Qohelets levensdagen, van de Grieken. Jeruzalem wordt een *polis*, een stadstaat naar Grieks model. Onder Griekse heerschappij komt een samenleving tot ontwikkeling, een politiek en een economie, rond andere waarden dan die van de Thora, de Judese levensleer en manier van leven. Voor de Thora is geen ruimte meer. Er groeit een diepe kloof tussen de grootstedelijke elite en de agrarische bevolking waar zij over heerst.

Alle meeropbrengsten van de oogst gaan naar de huizen van de grootgrondbezitters. Zo zijn, aldus een Schriftgeleerde, 'de armen de weidegronden van de rijken' (Sirach 13:19).

In deze omstandigheden is volgens Qohelet heel het mensenbestaan vluchtig geworden: damp, schaduwen, leegte. Of je een rechtvaardige bent of een slechterik, of je het goede nastreeft dan wel het kwade, het maakt niet uit, het is om het even. Plannen maken? Waarom zou je? Opofferingsgezindheid, heldenmoed? Je koopt er niets voor, het loont niet meer. Wat je ook onderneemt, het leidt nergens toe.

Wat dan? Qohelet ziet geen alternatief. Bij hem geen vergezichten van een andere samenleving, een nieuwe wereldorde. Geen schreeuw om bevrijding uit de diepte, geen roep om gerechtigheid. Pluk de dag, zegt Qohelet: genieten, eten, drinken, witte kleren dragen, alsof het leven één groot feest is, één carrousel van evenementen als *tonicum*, balsem voor gekwelde zielen.

Qohelet is een mens zonder illusies en ook zonder hoop. Het leven is vluchtig, kortstondig, er zijn goede dagen, er zijn kwade dagen en altijd volgt de dood en dan is er niets meer: 'Geen daden en gedachten, geen kennis en wijsheid in het dodenrijk waarheen jij gaan zult' (Prediker 9:10).

En als we een keer zijn uitgefeest, goed Cranaval gevierd, *Zwaaien zwieren onder de rivieren*, genoeg gegeten en gedronken, roes uitgeslapen - is er niets dat ons troosten kan? Het licht, misschien, het licht dat zoet is, en dat we meedragen als er donkere dagen komen. Het vorige jaar, 2015, was wereldwijd een aaneenschakeling van donkere dagen. Waar is het licht - het licht dat goed is? Dragen we het mee, nog, of is het intussen gedooft?

Ongetwijfeld heeft Qohelet, een zeer geletterd mens, zich verdiept in Griekse geschriften, Griekse filosofen gelezen en Griekse drama's. En is hij via die Griekse drama's in aanraking gekomen met Griekse mythologie. Het zou mij niet verbazen als hij de mythe van Sisyphos gekend heeft. Van wie? Van Sisyphos - u weet wel. Qohelet zou de mythe van Sisyphos bedacht kunnen hebben. Die gaat over een mens die in opstand kwam tegen de goden met hun willekeur, hun grillen en andere onhebbelijkheden en daarom gestraft werd. Voor altijd en eeuwig was hij ertoe veroordeeld een enorm rotsblok de berg op te duwen. Heeft hij de top eenmaal bereikt, dan bezwijkt hij onder het gewicht van de rots en die rolt weer helemaal omlaag. Sisyphos moet opnieuw beginnen, in het zweet van zijn aangezicht. En

weer en weer, tot in het oneindige. Sisyphos-arbeid is dat gaan heten: volstrekte zinloosheid, een werk dat altijd weer begint en nooit eindigt.

Albert Camus (1913-1960), de in Algerije geboren Franse schrijver en filosoof, schreef in 1942 *Le mythe de Sisyphe*, 'De mythe van Sisyphos'. Camus vraagt in dat boek aan de lezer zich in te beelden dat Sisyphos niet als een bezetene de berg afholt, de rots achterna, maar in alle rust naar beneden wandelt. Dat geeft hem de gelegenheid na te denken over waar hij mee bezig is. En hij komt tot het inzicht dat het volslagen absurd is wat hij moet doen tot in eeuwige lengte van dagen. Maar hoe tragisch ook, dit inzicht werkt tegelijk bevrijdend. Sisyphos boekt een overwinning op de absurditeit van het bestaan waartoe hij door de goden is veroordeeld. Camus schrijft: 'De strijd omhoog naar de top van de berg is genoeg om het hart van een mens te vervullen. We moeten ons Sisyphos voorstellen als een gelukkig mens.'

De troost van het inzicht, zelfs al verandert dat niets aan je leven, zeker niet onmiddellijk, en wordt het absurde niet minder absurd - ieder van ons zal dat bij tijd en wijle zo ervaren. De malle molen van het leven, de prestatiedruk, werk en opvoeding combineren, zoals je dat ziet bij je kinderen en kleinkinderen, een eindeloos ritme van vallen en opstaan - dan zijg je 's avonds laat uitgeput neer op de bank en je denkt: is dit het nu, is dit het leven en is het de moeite waard dit leven te leven?

Wij mensen koesteren wensen en verlangens, hebben verwachtingen, willen gelukkig worden - soms worden die verlangens vervuld, maar lang niet altijd. We proberen de wereld waarin we leven te begrijpen, we willen aan ons leven zin en betekenis schenken, iets wezenlijks toevoegen aan al het bestaande. Maar de absurditeit laat zich niet doorbreken, aldus Camus, en we moeten vooral niet hopen dat het ooit anders en beter wordt. 'De luide kreet van hoop,' schrijft Camus, 'die door de eeuwen heen heeft geklonken en de harten van zoveel mensen heeft vervuld, is er niet voor de mens in zijn absurde bestaan.'

Desalniettemin meent Camus dat het leven genoeg te bieden heeft. Of beter: hij besluit dat. Of nog beter: hij geeft zich daaraan over. We luisteren niet enkel naar ons verstand, nee, we zijn eerder geneigd de fluisteringen van ons hart te volgen, met zijn heel eigen logica - zintuiglijke indrukken, het waaien van de wind. Het leven is dus de moeite waard, maar waarom - op die vraag valt geen antwoord te geven. En tegelijk moeten we ons niet inspannen voor een betere wereld en dus niet vasthouden aan de illusie dat de geschiedenis

ten goede gekeerd zal worden. Daarom zegt Camus 'nee' tegen alle revoluties, hoe nobel en verheven hun doeleinden ook mogen zijn. Zie de massamoorden en genocides van de twintigste eeuw, zie de onthoofdingen en andere gruweldaden sinds de zomer van 2014. De mens in opstand is de mens die zich neerlegt bij de absurditeit van het bestaan en daarom elk streven naar verandering en verbetering een halt wil toeroepen.

Albert Camus schreef een boek hierover, *L'homme révolté*, 'De mens in opstand'. Dat boek eindigt aldus:

Op dit tijdstip waarop elk van ons de boog moet spannen om opnieuw te tonen wat hij waard is, om in en tegen de geschiedenis in te veroveren wat hij al bezit, de magere oogst van zijn velden, de korte liefde voor deze aarde, op het tijdstip waarop eindelijk een mens wordt geboren, moeten we het tijdperk [van de revolutie] en zijn jeugdige razernij laten voor wat het is. De boog wordt gespannen, het hout kermt. En dan, als de spanning op haar allerhoogst is, flitst vol vuur een rechte pijl in de moeilijkste, meest vrije lijn.

Eindelijk een mens. Een mens zonder illusies. Niet de nieuwe mens, nieuwe mensheid op aarde, die werd uitgeroepen in de pamfletten en schotschriften van de grote revolutionaire bewegingen. Geen messias te verwachten, ook niet op het eerstkomende kerstfeest. We moeten genoegen nemen met de magere oogst van onze velden en met de korte liefde van deze aarde. We laten het tijdperk van de revoluties en hun jeugdige razernij achter ons. We rekenen af met alle ideologieën en Grote Verhalen. We zijn volwassen mensen, geen pubers meer. Aldus Albert Camus en ook, op zijn eigen wijze, Qohelet, de Prediker.

Nemen wij genoegen met de magere oogst van onze velden? Ik neem daar geen genoegen mee, ook al begrijp ik hen beiden, Qohelet en Camus. Een profetisch geluid is nu op zijn plaats, profetische woorden, ze komen als geroepen, deze geïnspireerd op het boek Jesaja:

Die de aarde boetseerde, grondvestte, vasthoudt,
die haar niet geschapen heeft als een chaos,
maar opdat zij ingericht en bewoond wordt.

Zo gaan wij zingen in de geest van Jesaja. Een bewoonbare aarde voor alle mensen - laten we vasthouden aan dat visioen en daar onze hoop uit putten. En intussen doen wat we kunnen: mensen helpen die smeken om bevrijding en die hun hoop op ons vestigen.

Hier ben Ik, woon hier onder mijn woord.

Er wordt ons door de profeet Jesaja gezegd niet te wonen onder woorden als 'achterlijke cultuur' en 'zij horen hier niet' en 'alle moskeeën moeten worden gesloten'. We worden bemoedigd te wonen onder het woord dat zegt: 'God bevrijdt' is 'elkaar bevrijden'. Niet te veel hopen, nee. Maar wel hopen. Hoop koesteren als een beginsel en vervolgens als een opdracht. Want zoals het toegaat in deze wereld, ergens in een onmetelijk heelal, is het niet bedoeld. Een bewoonbare aarde was het beginsel en zou dat weer moeten worden - een bewoonbare aarde voor alles wat leeft, ook voor de vreemdelingen in ons midden en voor de vluchtelingen naar ons onderweg.

Zeg 'amen'. Zo moge het zijn.